

Bánkutiné Mihalcsik Márta: Érték és közösség - Helyi kézműves alkotóközösségek és helyi értéktárak szerepe, egymásra hatása a Balaton-felvidéki kistelepüléseken (I. rész)

A témaválasztás okai, kutatási kérdések

A településeknek 2012. óta van lehetőségük helyi értéktárak létrehozására és működtetésére. Erre a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény ad felhatalmazást, és amelyet a 324/2020. (VII.1.) a magyar nemzeti értékek és hungarikumok értéktárba való felvételéről és az értéktár bizottságok munkájának szabályozásáról szóló kormányrendelet irányít. 2013-tól, nyolc év viszonylatában úgy véltem, érdemes lenne megvizsgálni, hogy mely települések éltek ezzel a lehetőséggel és milyen hatásfokkal. Kíváncsivá tett az is, hogy a helyi alkotóközösségek életére hogyan hatott az értéktárak létrejötte. Mennyire volt ennek a „gerjesztő” erőnek meghatározó szerepe megalakulásukban? Ez volt témaválasztásom egyik oka.

Témaválasztásom másik okát az adta, hogy 2013-tól, amióta a Nemzeti Művelődési Intézetnél dolgozom, gondozom az értékfeltáráshoz kapcsolódó területet a Veszprém Megyei Igazgatóságon. Vezettem a települési értéknapi elnevezésű projektsorozatot, melynek során közel 80 települést értünk el a 8 év alatt a megye mind a 10 járásából. Ennek az értéktári támogató munkának az eredménye, hogy a megalakult a helyi értéktár bizottságok száma napról napra emelkedik. Ezen kívül folyamatos szakmai tanácsadással segítem a helyi értéktárak működését (pl. a létrehozás módja és lépései, az SZMSZ összeállítása, a javaslatok elkészítése). Külső szakértőként, illetve tagként részt veszek a megyei és több helyi értéktár bizottság tevékenységében (Veszprém, Bakonyjákó, Németbánya, Paloznak).

Megfigyeltem azt, hogy a településeken működő alkotókörök hozzájárultak a helyi értéktárak létrejöttéhez, illetve tevékenységük szinte elsőként került be az adott település értéktárába. A legtöbb helyen ezeknek az alkotóköröknek a tagjai aktívan részt vesznek a település közösségi életében és a helyi értéktár bizottságok munkáját is segítik.

A Nemzeti Művelődési Intézet kiemelten fontosnak tartotta a helyi kézműves alkotókörök létrejöttének segítette támogatását. Ilyen volt az „Újra öltünk és örökítünk” elnevezésű projekt, melynek az volt a célja, hogy hogy minél többen vegyenek újra kézbe hímzőtűt, ismerjék meg és

dolgozzák fel tájegységük mintakincsét, illetve újra alakuljanak meg hímző körök, szerte az ország kistelepülésein. Ennek a programnak a szervezésében és megvalósításában jómagam is aktívan részt vettem. Veszprém megyében öt település kapcsolódott be a folyamatba, közülük a tótvázsonyi és a felsőörsi alkotócsoporthal foglalkozom kiemelten.

Kutatásom során az alábbi Balaton-felvidéki településeken működő alkotókörök létrejöttét, tevékenységét dolgozom fel és mutatom be:

- Alsóörsi Csipkeműhely
- Felsőörsi Hímzőműhely
- Paloznaki Hímzőkör
- Tótvázsonyi Hímzőműhely.

Közös bennük, hogy mind a négy közösség szakmai vezetője Szuperné Bohus Judit Gránátalma-díjas népi iparművész hímző, csipkeverő. Úgy vélem, az ő szerepe és személyisége meghatározó a közösségek létrejöttében és eredményes tevékenységében, így ezt a területet is részletesen körbejárom.

Vizsgálom azt is, hogy milyen hatást gyakoroltak egymásra a helyi értéktár bizottságokkal ezek a közösségek. Hogyan vált élővé a hungarikum mozgalom „Minden értéknek legyen közössége!” jelmondata ezeken a településeken? Mi a közösségi értékfeltárás lényege?

Mind a négy településnek vannak külhoni, testvér települési kapcsolatai a Felvidéken, illetve Erdélyben. Azt is megvizsgálom, hogy milyen hatást gyakoroltak az alkotókörök, illetve a helyi értéktár bizottságok ezekre a külhoni településekre? Elindult-e ott is az értékfeltárás folyamata? Létrejöttek-e helyi értéktárak vagy alkotóközösségek? Mennyire segítették a Balaton-felvidéki települések a folyamatokat?

Kutatásom során alkalmaztam az Ortutay Gyula és Dégh Linda nevével fémjelzett egyéniségkutatás módszerét. Egy személyiség teljes repertoárjának a vizsgálatát Lanczendorfer Zsuzsanna dolgozta fel, aki édesapja életútjának tükrében vizsgálta, gyűjtötte össze Lanczendorfer Károly folklór alkotásait, pl. dalait, táncait, anekdotáit. A kutatómunkámban vizsgált egyéniséggel, így Szuperné Bohus Judittal nagyon sokat konzultáltam, ezeknek az anyagát beépítettem a dolgozatba. Az életút-interjú mellett beszélgettem az érintett települések polgármestereivel, értéktár bizottsági tagjaival, úgynevezett *kevert típusú interjúk* formájában. Az előre megfogalmazott kérdések mentén olyan spontán beszélgetések zajlottak, amelyben az elhangzott információk megerősítették az alapinformációkat. Az interjúkat dokumentumok, fotók, alkotások összegyűjtése és elemzése, valamint a szakirodalom széleskörű feldolgozása egészítette ki.

Az értékfeltárás törvényi háttere és előzményei

2012. évi XXX. törvény megalkotását megelőzte egy széles társadalmi összefogás keretében végzett értékfeltáró mozgalom. A 77/2008-as országgyűlési határozatban már akkor rögzítették, hogy a magyar értékek sajátos tulajdonságokkal rendelkeznek. A határozat kiemelte, hogy a hungarikumok megőrizendő, egyedülálló nemzeti értéket képviselnek, illetve azt, hogy fontos a nemzet érdekében kiemelkedő értékeket megőrizni, átörökíteni. Ebben kérték fel a kormányt, hogy dolgozza ki a hungarikumok rendszerezését, valamint megőrzésének és hasznosításának lehetőségét. (Horváth 2014:11-12)

Veszprém megyében dr. Horváth Zsolt - aki 2006 és 2014 között volt országgyűlési képviselő - szívügyének tekintette az értéktár mozgalom elindítását, szorgalmazta a közös gondolkodást, az ún. Közkincs Kerekasztalok létrejöttét. 2009-ben mini-konferencia sorozatot szervezett a megyében, kistérségenként egy helyszínen (Alsóörsön, Nagyvázsonyban, Bakonyjákón, Dudaron, Ósiben, Herenden, Tüskeváron, Sümegen és Tapolcán), partnerségben a Veszprém Megyei Közművelődési Intézettel, a Veszprém Megyei Népművészeti Egyesülettel és a Pannon Térség Fejlődéért Alapítvánnyal. Az eseményre a polgármestereket, az önkormányzati képviselőket és a civil szervezetek képviselőit várták. A megbeszélések célja a hungarikum mozgalom beindítása volt, valamint az, hogy felhívják a figyelmet arra, hogy a legkisebb település is rendelkezik értékekkel, amelyek nem csak a gasztronómiát jeleníthetik meg. A programsorozat eredményeként megjelent a köztudatban a hungarikum, a helyi értékek fogalma, kialakult az a mag (települések, szervezetek, egyének), akik az induló mozgalom élére álltak és tudatosan fogtak hozzá a helyi értékek összegyűjtéséhez. Az összefogás eredményeként szintén ebben az időszakban zajlott az a mintaprogram, ami a fiatalokat célozta meg olyan módon, hogy miként vehetnének részt tevékenyen a helyi értékek feltárásában. 20 település 25 fiatalja rövid felkészítést követően megismerkedett a fotózás, a videózás, az adatbázis építés, a honlap készítés alapjaival. Ők voltak azok az első ifjú értékőrök, akikre a Pannon Ifjúsági Értékőr Hálózat épült. Nívós kiadványok láttak napvilágot: 2010-ben elkészült a „Hagyományok, értékek és hungarikumok Veszprém megyében” című, 2012-ben a „Lovak, lovasok Veszprém megyében” című, 2013-ban „Ízek, illatok, receptek-a vidék éléskamrája” című könyv. 2013-ban, szinte elsőként az országban, megalakult a Veszprém Megyei Értéktár Bizottság, s vált a megye a hungarikum mozgalom „zászlóshajójává”. (Horváth 2014)

Az értéktárak kialakulásának jogi hátterét a Hungarikum törvény és a hozzá kapcsolódó rendelet adja. A törvény rögzíti a nemzeti érték és az értéktárak fogalmát, szól a nemzeti értékek azonosításáról és rendszerezéséről. Kirajzolódik az ún. nemzeti értékpiramis, amelybe az értékeket rendszerezik.

1. ábra: A nemzeti értékpiramis
(Forrás: <http://hungarikum.hu/>)

Ennek az alulról felfelé építkező rendszernek a legalján a települési és tájegységi, valamint a külhoni települési és tájegységi értékek találhatók. Fontos, hogy az elcsatolt, egykori Magyarországhoz tartozó nemzetrészek értékeit is ide sorolja. Bemutatja azt az utat, hogyan válhat egy települési érték akár hungarikummá. Azt a szellemiséget tükrözi, hogy a legkisebb települési érték is nemzeti érték, minden település rendelkezik ilyennel, a lényeg az, hogy bekerüljön ebbe a rendszerbe. Egy-egy értéket nem minősít az, hogy a piramis melyik szintjén áll, a lényeg az, hogy a helyi közösség számára fontos legyen és értéknek tartsák. Helyi szinten történik a döntés, hiszen a helyi közösségek és emberek ismerik leginkább az ott található kincseket. Bárki kezdeményezheti egy érték felvételét a formanyomtatvány kitöltésével, az illetékes bizottsághoz történő benyújtásával.

Amennyiben az adott érték konkrét településhez vagy tájegységhez köthető, az első lépés a települési/tájegységi/ágazati értéktárba történő felvételre irányuló javaslati adatlap kitöltése és annak mellékleteivel együtt történő benyújtása - a jellemzően önkormányzatok által működtetett - települési vagy tájegységi értéktár bizottsághoz. A felvételt nyert javaslatban foglalt érték ettől fogva nemzeti érték.

Ezt követően, a települési értéktárban található értéknek - amennyiben megyei jelentőséggel bír -, a megyei értéktár bizottsághoz történő felterjesztése következik a megyei értéktárba történő felvételhez készült javaslati adatlap kitöltésével, benyújtásával.

A megyei, illetve ágazati vagy külhoni nemzetrészt értéktárba való felvételt követően lehetőség nyílik a nemzeti érték kiemelkedő nemzeti értékévé történő felterjesztésére, azaz a Magyar

Értéktárba való felvételének kérelmére, amennyiben megfelel a kiemelkedő nemzeti érték definíciójának. A felterjesztés a Kormányrendelet Magyar Értéktárba történő felvételre irányuló javaslati adatlap kitöltésével és a megyei értéktárba vagy ágazati értéktárba vagy a külhoni nemzetrész értéktárba történő felvételtől szóló határozat Hungarikum Bizottsághoz való benyújtásával történik.

A következő lépcsőfok a Magyar Értéktárba már felvételt nyert, azaz kiemelkedő nemzeti érték hungarikummá nyilvánításának, azaz a Hungarikumok Gyűjteményébe való felvételének kérelme. A hungarikum a magyarság csúcsteljesítményét jelölő gyűjtőfogalom, amely olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelez, amely a magyarságra jellemző tulajdonság, egyediség, különlegesség és minőség. Ezt az előterjesztést ismét a Hungarikum Bizottsághoz kell benyújtani a Hungarikumok Gyűjteményébe történő felvételhez készített javaslati adatlap kitöltésével. (<http://hungarikum.hu/>)

Közösségi értéktár Veszprém megyében

A Nemzeti Művelődési Intézet Veszprém Megyei Igazgatósága 2013 óta aktívan segíti a helyi értéktárak megalakulását, partnereivel közösen, különböző módszerekkel. Ennek is köszönhető, hogy Veszprém megyében már több mint 100 településen jött létre helyi értéktár.

Azonban a mennyiségi növekedés mellett a helyi értéktárak közösségivé tétele legalább annyira fontos feladat.

Az elmúlt időszakban a megye településein az alábbi lépéseket segítettük:

0. Vegyük számba az értékeinket!
1. Testületi döntés: jöjjön létre értéktár és legyen gazdája!
2. Jöjjön létre közösség az értékek gyűjtésére!
3. Legyen mozgalom a helyi értékek gyűjtéséből!
4. Minden érték mögött álljon egy közösség, amely továbbélíti azt!

Tapasztalataink alapján az értéktárak ezzel a metodikával a helyi közösség aktivizálásának, bevonásának eszköze lehet, melyre rá kell irányítani a települések és a közösségi művelődésben dolgozók figyelmét. Ezért fontosnak tartjuk partnereinkkel együtt, hogy a szemléletet és a módszereket széles körben ismertté és adaptálhatóvá tegyük, valamint a hungarikum mozgalom terén mind a közművelődés, mind az oktatás területén további, új lehetőségeket keressünk. Ezekre a célkitűzésekre több projektünk is irányult a megyében.

Az elmúlt időszakban többféle módon nyújtottunk módszertani segítséget a települések és az értéktár bizottságok számára, mindig a helyi igényekre reagálva, a következő módszerekkel:

1. Települési vagy térségi értéknapi rendezvényeket szerveztünk a falvakban, melynek célja a tájékoztatás, a jó példák bemutatása és a motiváció megteremtése volt. Szakavatott előadók beszéltek a Hungarikum-törvényről, a fiatalok bevonásának módjairól és lehetőségeiről, a megyei jó

gyakorlatokról és elért eredményekről. A falvak nemcsak helyszínei voltak a programnak, hanem tevékeny közreműködői is. Ha több település vett részt, egymást is jobban megismerhették, és a közösségi értékfeltárás iránti lelkesedést is könnyebb volt felkelteni. Komplex módon mutatták be helyi értékeiket: betekintést nyújtottak a településük történetébe, érték-kiállítást szerveztek, gasztronómiai bemutatót tartottak a helyre jellemző ételekből és süteményekből, felléptek a különböző helyi művészeti csoportok.

2. Szakmai-módszertani segítséget nyújtottunk azokon a településeken, ahol már megalakult az értéktár bizottság, de még nem indult el az értékek felvétele, személyes konzultációs lehetőséget biztosítottunk számukra a felmerült problémák megbeszélésére.
3. Az „Otthonról Haza” projekt keretében a közösségi beszélgetés módszerével interaktív települési értéknapokat szerveztünk. Két alkalommal közösségi beszélgetések keretében, néhány fő aktív helyi résztvevő közreműködésével térképeztük fel a helyi értékeket, a harmadik alkalommal pedig egy települési értéknap megszervezésére került sor

1. kép: Közöségi beszélgetés Balatonudvariban 2019
(Fotó: Győri Gyula)

Mindegyik módszer eredményes lehet, ha a résztvevők kellő motivációt és lendületet kapnak ahhoz, hogy elinduljon az aktív értéktári tevékenység.

Több olyan projektünk is zajlott, ami ezekre az alapokra, valamint a megyei erősségekre, sajátosságokra épült.

2014-ben a Hungarikum Klubok Veszprém Megyei Közössége projektünkben az értékörzésben, értékgyűjtésben élen járó, aktív településeket, civil szervezeteket és közösségeket szólítottuk meg és fogtuk össze. A 10 helyszínt látóútszerűen jártuk körbe, hogy megismerjük ezeket a

településeket és értékeiket, valamint az ott zajló jó gyakorlatokat. A projekt végére a kialakult kapcsolatok megerősödtek, új együttműködések és egy olyan különleges hálózat alakult ki, amelynek a tagjai azóta is együtt dolgoznak különböző formákban, pl. közös programokat szerveznek, pályázatokat írnak, kiadványokat készítenek. E folyamat tovább erősítette a megyei értékfeltárásban részt vevők közösségét.

2017-ben az Ifjúsági Értékőr Program hálózati mentorálása történt meg 3 településen: Csabrendeken, Balatoncsicsón és Bakonyján, amelynek keretében az értékőr csoportok motiválása mellett sor került az ÉrtékPiramis társasjáték településekre történő adaptálására. Fontosak voltak ezek a fiatalokkal zajló beszélgetések, a játékos formában történő ösztönzésük, hiszen új lendületet kaptak az értékgyűjtéshez és az értékek feldolgozáshoz, hozzájárult az ifjúsági értékőrök hálózatának megszilárdításához.

A 2019-ben megvalósult „Értékek Iskolája – értékes iskolák” elnevezésű projektünk célja az volt, hogy összegyűjtsük azokat a módszereket, amelyeket alkalmazva a helyi értékek hangsúlyosabban jelenhetnek meg a közoktatásban. A program keretében megalakított Veszprém Megyei Hungarikum Műhely alapítói olyan pedagógusok, közművelődési szakemberek, a közösségi értékfeltárás elkötelezett szereplői voltak, akik már rendelkeztek ezen a téren tapasztalatokkal, jó gyakorlatokkal. Ezeket összegyűjtöttük egy online kiadványban, melynek segítségével a feldolgozott jó gyakorlatok és tapasztalatok minden érdeklődő, később csatlakozó számára elérhetővé válnak. Terveink szerint tovább bővítjük a Műhelyt olyan új tagok bevonásával, akik szívesen alkalmazzák az adaptálható módszereket. Folytatjuk a már működő jó gyakorlatok összegyűjtését, ehhez kapcsolódóan pályázatot írunk ki. A jelentkezők a jó gyakorlat adatlap kitöltésével tudják bemutatni az általuk a közoktatásban, illetve a helyi közösségekkel való együttműködésben alkalmazott módszereket. Metodikájukat egy szakmai nap keretében mutathatják be a poszterséta módszer alkalmazásával.

Veszprém megyében a Megyei Értékünnepet 2016 óta rendezzük meg a Megyei Önkormányzattal és a Megyei Értéktár Bizottsággal közösen. Célunk, hogy az eseményen összegezzük az éves, értéktárakhoz kapcsolódó tevékenységeket, helyet adva az ismerkedésnek és a hálózat erősítésének is. Fontos az is, hogy a találkozó mindig olyan kistérségben valósul meg, amely élen jár az értékfeltárásban, illetve törekszünk arra, hogy a program a megye minden járásába eljusson, így Herend, Alsóörs, Nyárád és Bakonybél adott otthont az eseménynek az elmúlt években. A szakmai konferencia keretében megyei, más megyei és külföldi jó gyakorlatok mutatkoztak be. A gazdag települési értékasztalokon a helyi értékek mellett megjelentek a megyei értékek. Az Értékünnepen került sor ünnepélyes keretek között az adott évben felvett megyei értékek számára az emléklapok, plakettek átadására. A programot kulturális műsor, kézműves foglalkozások, mesterség bemutatók színesítették. 2018-tól az interaktivitásra helyeztük a hangsúlyt. Meghirdettük „Az én falum, az én városom” kreatív alkotópályázatot, működött ifjúsági értékőr műhelysarok, valamint Érték-mozi is. 2019-ben a nagy sikerre való tekintettel „Az érték velem van!” fotópályázat keretében szelfit készítettek helyi értékeikről a pályázók. A résztvevők három műhelymunkában különböző, az értékfeltáráshoz kapcsolódó témát dolgoztak fel.

2. kép: IV. Veszprém Megyei Értékünnep Bakonybélben, 2019
(Fotó: Győri Gyula)

2013 óta a kétévente, Budapesten megrendezett Magyar Értékek Napján megyénk értékgazdagságát kézműves alkotásokkal, kiadványokkal, fotókkal, a helyi és a megyei értékek kézzelfogható megjelenítésével illusztráltuk. A terményáldáshoz elkészített kosárban megjelent pl. a levendula, a mandula, a tökmag, illetve a hozzájuk kapcsolódó, különböző termékek. A programot színesítették megyénk kulturális életének meghatározó szereplői, a balatonfüredi reformkori hagyományőrzők, a bakonyi betyárok és a devecseri a Fláre Beás Együttes.

4. kép: III. Magyar Értékek Napja Budapesten 2017
(Fotó: Győri Gyula)

Összegzés

Értéktári támogató tevékenységünk eredménye, hogy több helyi érték vált így megyei értéké. Számos nyertes Hungarikum – pályázat valósult meg sikeresen, értékeket bemutató nívós kiadványok születtek. Erősítjük, hogy a helyi értéktár ne csak egy kataszter legyen, hanem használják és hasznosítsák azt különböző módokon, így pl. eszköze lehet a kulturális alapú gazdaságfejlesztésnek. Előtérbe került az értékalapú gondolkodás, amely a helyi értékeket középpontba állító programok megvalósítását eredményezi. Örömteli, hogy mentorálásunk hatására erősödik a partnerség az értékfeltárás elkötelezett szereplői között, és folyamatosan bővül az a módszertani példatár, amely hozzájárul ahhoz, hogy a helyi közösségek aktívan bekapcsolódjanak az értékfeltárás folyamatába, élővé téve a hungarikum mozgalom „Minden értéknek legyen közössége!” jelmondatát.

A tanulmány második részében a kutatás konkrét eredményei kerülnek bemutatásra.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Dégh, Linda (1960): Az egyéniségvizsgálat perspektívái. In: Ethnographia. LXXI. 28-44.

- Értékekre hangolódva - A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve (2016): Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet
- Horváth, Zsolt (szerk.) (2014): Minden közösségnek vannak értékei – Az értékgyűjtő mozgalom kezdete. Veszprém.
- Horváth, Zsolt (szerk.) (2018): Minden értéknek legyen közössége – Értékfeltáró jó gyakorlatok. Budapest, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Lanczendorfer, Zsuzsanna (1998): Höveji csipkétől a „höveji tányérig.” Egyéniségvizsgálat egy új alkotás kapcsán. In: Honismeret. XXVI. évf., 5. szám, 44-48.
- Lanczendorfer, Zsuzsanna (2007) „Mindent apámról...” Egy sokoróaljai iparos emlékei. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Ortutay, Gyula (1981): A nép művészete. Budapest
- Voigt, Vilmos (1977): Egyéniségkutatás címszó. In: Magyar Néprajzi
- Lexikon I. (szerk.: Ortutay Gyula) Budapest 643.
- 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról
- <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv>
- Letöltés: 2021.02.27.
- 324/2020. (VII. 1.) Korm. rendelet a magyar nemzeti értékek és hungarikumok értéktárba való felvételéről és az értéktár bizottságok munkájának szabályozásáról
- <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000324.kor>
- Letöltés: 2021.02.27.
- <http://hungarikum.hu/>
- Letöltés: 2021.02.27.

A tanulmányban felhasznált fotók a Nemzeti Művelődési Intézet Veszprém Megyei Igazgatóságának projektjei alkalmával készültek. Fotók: Győri Gyula